

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING SOLIQ XATTI-HARAKATI (COMPLIANCE) TAHLILI

Qo'chqorova E'zoza Rahimjon qizi

*Toshknet Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va Texnologiyalar Universiteti
Buxgalteriya hisobi va Moliy (UOS) Fakulteti 4-kurs talabasi.*

Annotatsiya. Mazkur maqola tadbirkorlik subyektlarining soliq xatti-harakati (compliance)ni tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda soliq qonunchiligiga rioya qilish darajasi, ta'sir etuvchi omillar va huquqiy-axborot muhitining ahamiyati yoritib berilgan. Tadbirkorlik faoliyati yuritayotgan subyektlarning soliq sohasidagi xatti-harakati nafaqat davlat byudjetiga tushumlarni oshirish, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi.

Maqolada tadbirkorlarning soliq intizomiga amal qilishi, noto'g'ri yoki yashirin hisobotlar topshirish sabablari, davlat tomonidan olib borilayotgan soliq nazorati va rag'batlantiruvchi mexanizmlar tahlil qilinadi. Shuningdek, elektron soliq tizimlari, raqamli hujjatlashtirish va soliq ma'muriyatchiligining takomillashuvi tadbirkorlarning xatti-harakatiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ko'rsatib beriladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, soliq tushunchasining soddaligi, huquqiy axborotga ochiqlik va soliq idoralari bilan sog'lom munosabatlar tadbirkorlarning qonuniy soliq majburiyatlariga sodiqligini oshiradi. Maqola ilmiy tadqiqotchilar, soliq mutaxassislari va iqtisodchilarga amaliy yordam sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Soliq xatti-harakati, tadbirkorlik subyekti, compliance, soliq intizomi, soliq qonunchiligi, elektron soliq tizimi, raqamlashtirish, soliq nazorati, qonunbuzarlik, ma'muriyatchilik, huquqiy axborot, soliq yuki, soliq islohotlari, rag'batlantirish, byudjet tushumlari.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliyasining asosiy manbalaridan biri bu — soliq tushumlaridir. Soliq siyosatining to'g'ri olib borilishi davlat byudjetini shakllantirish, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu jihatdan, tadbirkorlik subyektlarining soliq qonunchiligiga rioya qilishi (ya'ni, compliance darajasi) masalasi o'z dolzarbligini yo'qotmayapti.

Tadbirkorlik subyektlarining soliq xatti-harakati — bu ularning soliq majburiyatlarini qanday tushunishi, qanday bajarishi yoki ulardan qanday holatlarda chetlab o'tishga harakat qilishi bilan bog'liq bo'lgan muhim iqtisodiy va huquqiy ko'rsatkichdir. Ushbu xatti-harakatlar davlat bilan tadbirkor o'rtasidagi o'zaro ishonch, qonunchilikning aniqligi, soliq yukining adolatligi hamda soliq tizimidagi ma'muriy amaliyotlarning samaradorligiga bog'liqdir.

Ayrim hollarda tadbirkorlar soliq to'lashdan ongli ravishda bo'yin tovlash, noto'g'ri yoki yashirin hisobotlar taqdim etish, daromadlarni kamaytirib ko'rsatish, noqonuniy imtiyozlardan foydalanishga urinib qolish hollari kuzatiladi. Bunday holatlar davlat byudjetiga yetarli darajada tushum tushmasligiga, soliq adolatsizligiga va iqtisodiy tartibsizliklarga olib keladi. Shuning uchun ham davlat organlari tomonidan soliq xatti-harakatini boshqarish, tartibga solish va rag'batlantirish bo'yicha doimiy chora-tadbirlar ko'rilmogda.

Bugungi kunda soliq qonunchiligi va ma'muriyatchilikni soddalashtirish, soliq to'lovchilar bilan ochiq va shaffof muloqot o'rnatish, elektron soliq tizimlarini joriy etish orqali compliance darajasini oshirish imkoniyatlari kengaymogda. Raqamlashtirish orqali ko'plab jarayonlar avtomatlashtirilmogda, bu esa inson omiliga bog'liq xatoliklar va korrupsion xavflarni kamaytiradi. Shu bilan birga, soliq xatti-harakatlariga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish, ularning sabablari va oqibatlarini ilmiy asosda o'rganish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Maqolada tadbirkorlik subyektlarining soliq xatti-harakatiga ta'sir etuvchi omillar — qonunchilikdagi murakkablik, soliq yuki darajasi, soliq organlari bilan munosabatlar sifati, rag'batlantiruvchi mexanizmlar mavjudligi, soliq madaniyati darajasi kabi jihatlar atroflicha yoritiladi. Shuningdek, compliance darajasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar va ilg'or xalqaro tajribalar, elektron soliq boshqaruvi tizimining ahamiyati ham tahlil etiladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, u soliq siyosatini takomillashtirish, tadbirkorlar o'rtasida qonunchilikka sodiqlikni kuchaytirish, soliq tushumlarini barqaror oshirishga qaratilgan taklif va xulosalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu bois, soliq compliance masalasi nafaqat soliq idoralari, balki iqtisodchi olimlar, siyosatchilar va tadbirkorlar uchun ham dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaralishi lozim.

ASOSIY QISM

Tadbirkorlik subyektlarining soliq xatti-harakati (compliance) bu — ularning soliq qonunchiligiga nisbatan munosabati, soliq majburiyatlariga qanday amal qilayotgani va ushbu majburiyatlarni bajarmaslik yoki chetlab o'tishga urinishi kabi harakatlarning umumiy ifodasidir. Soliq compliance darajasi yuqori bo'lgan jamiyatlarda byudjet barqarorligi, iqtisodiy shaffoflik va davlat bilan biznes o'rtasidagi ishonchli munosabatlar yuqori bo'ladi. Aksincha, soliqdan bo'yin tovlash yoki yashirin iqtisodiyotning kengligi davlat daromadlarining kamayishiga olib keladi.

Tadbirkorlik subyektlarining soliq xatti-harakatlariga bir nechta omillar ta'sir ko'rsatadi. Ulardan birinchisi — **soliq qonunchiligining murakkabligi**. Soliq kodeksining tushunarsiz yoki chalkash bo'lishi, tez-tez o'zgarishi tadbirkorlar orasida noto'g'ri talqinlarga olib keladi. Bu holat ba'zida ataylab soliqdan qochishga, ba'zida esa noxush xatolarga sabab bo'ladi. Shuning uchun qonunchilikning soddaligi, aniq va izchil bo'lishi compliance darajasiga bevosita ta'sir qiladi.

Ikkinchi muhim omil bu — **soliq yuki darajasi**. Soliq stavkalari haddan ortiq yuqori bo'lsa, tadbirkorlar uchun rasmiy faoliyat yuritish iqtisodiy jihatdan noqulay bo'lib qoladi.

Bu ularni norasmiy faoliyatga, yashirin savdo yoki noto'g'ri hisobot berishga undaydi. Aksincha, adolatli va maqbul soliq yuki, ayniqsa kichik va o'rta biznes uchun soddalashtirilgan tizimlarning mavjudligi compliance darajasini oshiradi.

Uchinchi omil bu — **soliq nazorati va ma'muriyatchilikning sifati**. Soliq organlari bilan muloqotda shaffoflik, xizmat ko'rsatishning tezligi va qulayligi tadbirkorlarning davlatga nisbatan ishonchini kuchaytiradi. Aksincha, soliq tekshiruvlarida adolatsizlik, ortiqcha hujjatbozlik yoki korrupsiya elementlari compliance darajasiga salbiy ta'sir qiladi. Shuning uchun O'zbekiston soliq tizimida raqamlashtirish va elektron tizimlarga o'tish orqali ushbu muammolarni kamaytirish bo'yicha jiddiy qadamlar tashlamoqda.

To'rtinchi jihat — **soliq madaniyati va axborotga ega bo'lish darajasi**. Tadbirkorlar soliq qonunchiligi, imtiyozlar, yangiliklar va majburiyatlar haqida to'liq axborotga ega bo'lmasa, ulardan noto'g'ri foydalanishi yoki umuman rioya qilmasligi mumkin. Shu boisdan soliq organlari, savdo-sanoat palatalari va moliyaviy konsalting firmalari tomonidan o'tkaziladigan treninglar, seminarlar va maslahatchilik xizmatlari compliance darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Beshinchi jihat esa — **elektron soliq tizimlari va raqamlashtirish jarayonlari**. Bugungi kunda "my.soliq.uz" portali, elektron hisob-fakturalar, onlayn kassa apparatlari va boshqa innovatsion yechimlar orqali soliq yuritish tizimi soddalashtirilib, inson omiliga bog'liq xatoliklar kamaymoqda. Bu esa tadbirkorlik subyektlari uchun qulayliklar yaratadi va ixtiyoriy soliq to'lovchilarning sonini ko'paytiradi.

Xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo'lsak, soliq compliance darajasini oshirishda Avstraliya, Kanada, Estoniya va Singapur kabi mamlakatlar ilg'or hisoblanadi. Bu davlatlarda soliq ma'lumotlari ochiq, tizimlar soddalashtirilgan va tadbirkorlarga doimiy maslahat berib boriladi. O'zbekiston ham bu yo'nalishda muhim islohotlar olib bormoqda — masalan, "Soliq kodeksi"ning yangi tahriri, soliq to'lovchilar reyestrining ochiqligi, onlayn platformalar orqali ko'rsatilayotgan xizmatlar compliance darajasini bosqichma-bosqich oshirmoqda.

XULOSA

Tadbirkorlik subyektlarining soliq xatti-harakatlarini tahlil qilish ularning davlat soliq siyosatiga bo'lgan munosabati va amaliy yondashuvlarini chuqur tushunishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, soliq compliance darajasi soliq qonunchiligining soddaligi, soliq yuki adolatligi, soliq organlari bilan munosabatlar sifati, axborotga ega bo'lish darajasi va raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi kabi omillarga bevosita bog'liq. Ayniqsa, O'zbekistonda elektron soliq tizimlarining joriy etilishi va soliq ma'muriyatchiligining soddalashtirilishi compliance darajasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Soliq xatti-harakatini ijobiy yo'nalishda shakllantirish uchun davlat tomonidan soliq to'lovchilarni rag'batlantirish, huquqiy savodxonlikni oshirish va soliq madaniyatini yuksaltirish bo'yicha tizimli choralar ko'rilishi lozim. Xulosa qilib aytganda, compliance

darajasining oshishi — nafaqat davlat byudjeti barqarorligini, balki biznes muhiti shaffofligi va iqtisodiy o‘rtaqning barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Akhmadjonov, O., Abdullaev, A., Umarjonov, B., & Shamsiddinov, M. (2021). Islom moliyasining xususiyatlari. *Scientific progress*, 2(8), 634-638.
- 2) Akhmadjonov, O., Abdullaev, A., Shamsiddinov, M., & Umarjonov, B. (2022). ISLAMIC FINANCE. *Scientific progress*, 3(2), 48-50.
- 3) Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2022). Characteristics of Islamic Finance. In *International scientific conference" Topical issues of the economy in modern*.
- 4) Akhmadjonov, O., Abdullaev, A., Ubaydullayev, A., Omonov, I., & Mirzamahmudov, B. (2022). ISLIM BANKI VA AN’ANAVIY BANKLAR O ‘RTASIDAGI FARQLAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 755-761.
- 5) Akhrorjon, A. (2022). Uzbekistan and the World Trade Organization management system. In *International scientific conference" Topical issues of the economy in modern*.
- 6) Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2022). Danger in Islamic Banking. In *International scientific conference" Topical issues of the economy in modern*.
- 7) Abdullaev, A. (2022). O ‘zbekiston iqtisodiyoti uchun jstga a’zo bo ‘lish sabab muammo va natijalari. *Raqamli texnologiyalar va ta’lim istiqbollari*, 1(2), 113-121.
- 8) Akhrorjon, A., & Zmrakhan, K. (2022). The impact and results of membership of the wto on the education system. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(5), 24-32.
- 9) Akhrorjon, A. (2022). Reasons, problems and consequences for the accession of the Uzbek ecanomy to the WTO. In *International scientific conference" Topical issues of the economy in modern*.
- 10) Akhmadjonov, O., Abdullaev, A., Karimova, S., & Solijonova, F. (2022). Jahon savdo tashkiloti boshqaruv tizimi. *Scientific progress*, 3(2), 343-347.
- 11) Akhmadjonov, O., Abdullaev, A., Anvarov, J., & Ismoilov, S. (2022). Islom moliyasi. *Scientific progress*, 3(2), 45-47.
- 12) Akhmadjonov, O., Abdullaev, A., Yusupov, S., & Anvarov, J. (2021). Islom bankchiligidagi xavf. *Scientific progress*, 2(8), 639-642.
- 13) Axadjon o’g’li, A. A., & Sabirovna, G. G. (2025). JSTGA A’ZO BO ‘LISHNING IQTISODIY O’SISHGA TA’SIRI. *ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(5), 101-108.
- 14) Abdullaev, A. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT-KADRLAR TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI. *Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning o ‘ziga xos xususiyatlari, uning*.
- 15) Mamadjonov, M., Abdullayev, A., Abdurahmonov, I., & Mamadaliyev, A. (2021). Challenges of management in the digital economy. *Scientific progress*, 2(6), 1533-1537.

- 16)AA, M. F. M. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI VA AMALIY AHAMIYATI. *ÂXEOPOT-KOMMYHHKAflfIX TEXHOMrnmÂPH BÂ TEÏÏE KOMMYHHKÂ^ mÂPHHHr 3ÂMOHÂBHH MYÂMMOÏÏÂPH BÂ EHHMÏÏÂPH OHÏÏÂHH PECnYEmKÂ HÏÏMHH-TEXHHKÂHMYMÂHMHMHrMÂrbPY3ÂÏÏÂP TmflÂMH*, 2(6), 794.
- 17)Akhmadjonov, O., Abdullayev, A., Abdupattayev, A., & Sultonov, M. (2021). Islamic banking management, assets and liabilities. *Scientific progress*, 2(6), 1525-1532.
- 18)Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O 'RNI. *YANGI O 'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR*, 2(1), 113-118.
- 19)Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
- 20)Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
- 21)Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.
- 22)Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 159-162.
- 23)Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.